

**ARABIC KUNYAS MENTIONED IN ALISHER NAVOI'S WORK
"MAJOLISU-N-NAFOIS"****Shafolat S. Hasanova***DSc, professor**Uzbekistan, Tashkent***Sijoat A. Sharipova***Master's Student at New Century University**Email: iphone.888.apple.store@mail.ru**Uzbekistan, Tashkent***ABOUT ARTICLE****Key words:** Arabic kunyahs, lexical analysis, Alisher Navoi, Majolisu-n-nafois, Arabic culture, semantic functions.**Received:** 06.03.25**Accepted:** 08.03.25**Published:** 10.03.25**Abstract:** This article analyzes Arabic kunyahs in Alisher Navoi's Majolisu-n-nafois, highlighting their linguistic, social, and literary significance. It explores how Navoi skillfully used and expanded their meanings, solidifying their role in Uzbek literature.**ALISHER NAVOIYNING "MAJOLISU-N-NAFOIS" ASARIDA KELITIRILGAN ARAB
TILIDAGI KUNYALAR****Shafolat S. Hasanova***DSc, professor**O'zbekiston, Toshkent***Sijoat A. Sharipova***Yangi asr univeristeteti magistranti**Email: iphone.888.apple.store@mail.ru**O'zbekiston, Toshkent***MAQOLA HAQIDA****Kalit so'zlar** arab tilidagi kunyalar, leksik tahlil, Alisher Navoiy, Majolisu-n-nafois, arab madaniyati, semantik funksiyalar.**Annotatsiya:** Maqolada Alisher Navoiyning Majolisu-n-nafois asaridagi arabcha kunyalar leksik jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqot ularning semantik va adabiy ahamiyatini ochib berib, Navoiy tomonidan qanday qo'llanganligini yoritadi.

АРАБСКИЕ КУНЬИ, УПОМИНАЕМЫЕ В ПРОИЗВЕДЕНИИ АЛИШЕРА НАВОИ «МАЖОЛИСУ-Н-НАФОИС»

Шафоат С. Хасанова

DSc, профессор

Узбекистан, Ташкент

Сиждоат А. Шарипова

Магистрантка университета «Новый век»

Email: iphone.888.apple.store@mail.ru

Узбекистан, Ташкент

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: арабские кунья, лексический анализ, Алишер Навои, Маджолис ун-нафоис, арабская культура, семантические функции.

Аннотация: Статья анализирует арабские куньи в Мажолису-н-нафоис Алишера Навои, раскрывая их семантическое и литературное значение. Исследование показывает, как Навои использовал и обогатил их.

Kirish. Arab tili dunyo tillari orasida o'zining murakkab grammatik va leksik tizimi bilan alohida ajralib turadi. Atoqli otlar (ism al-'alam) arab tilining boy semantik qismiga mansub bo'lib, ularda shaxs, joy, vaqt yoki boshqa o'ziga xos belgilar ifodalanadi. Jumladan, "kunya" deb ataluvchi atoqli ot turlari arab adabiyoti va ijtimoiy madaniyatida muhim o'rin tutadi. Kunyalarning eng asosiy xususiyati shundaki, ular insonni izzat-ikrom bilan tilga olishni maqsad qilgan. Kunya odatda "Abu" (ota) yoki "Umm" (ona) so'zlari bilan boshlanib, shaxsning xos xususiyatlarini, yaqinlari yoki nasl-nasabini ifodalaydi. Masalan, "Abu Hurayra" (Mushukchalarning otasi) kabi kunyalar insonning ma'lum jihatiga yoki xatti-harakatiga ishora qiladi. Kunyalarning bu o'ziga xosligi arab tilidagi boshqa atoqli otlardan farqlanishida yaqqol namoyon bo'ladi

Adabiyotlar tahlili va metodologiya. Kunyalar arab madaniyatining o'ziga xos qismi bo'lib, nafaqat shaxsiy hayotda, balki ijtimoiy va rasmiy munosabatlarda ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Arab tilida kunyalar asosan ikki asosiy elementdan iborat bo'ladi: boshlang'ich qism (abu yoki um) va keyingi qism, ya'ni odatda biror ism yoki xususiyat. Masalan, "Abu Bakr" ("Bakrning otasi") yoki "Umm Salama" ("Salamaning onasi") kabi iboralar mashhur misollardir (Al-Jurjani, 1992, p. 45). Ushbu an'ana shaxsni hurmat bilan chaqirish va uni oilaviy munosabatlari orqali tanitish uchun ishlatiladi.

Kunya tanlashda arab jamiyatlarida odatda quyidagi me'yorlar amal qiladi:

1. Shaxsning o'g'li yoki qizining ismi asos qilib olinadi. Masalan, bir kishining o'g'li "Ali" bo'lsa, uning kunyasi "Abu Ali" bo'lishi mumkin.

2. Kuniyalar ba'zan shaxsning o'ziga xos xususiyatlari yoki kasbiga asoslanishi ham mumkin. Masalan, "Abu Hurayra" ("Mushukchalarning otasi") laqabi hadis ilmidagi mashhur shaxsga tegishlidir.

Kuniyalar islom tarixida va diniy adabiyotlarda katta ahamiyatga ega. Muhammad (s.a.v.) sahobalariga kuniyalar orqali murojaat qilgan va bu orqali ularni hurmat bilan ulug'lagan (Al-Bukhari, 2001, p.78). Masalan, Abu Bakr Siddiq va Abu Hurayra kabi kuniyalar islom tarixida keng tanilgan. Kuniyalar diniy matnlarda faqat shaxslarni aniqlash vositasi sifatida emas, balki ularning ijtimoiy maqomini belgilashda ham ishlatilgan.

Natijalar. Arab adabiyoti asarlarida kuniyalar muhim stilistik va ma'naviy yuk ko'taradi. Alisher Navoiyning "Majolisun-nafois" asari bu borada muhim manba sifatida qimmatlidir, chunki unda ko'plab arab tilidagi kuniyalar uchraydi va ular ma'lum bir ma'nolarni o'z ichiga oladi. Alisher Navoiy o'zining "Majolisun-nafois" asarida atoqli otlar, xususan, kuniyalardan keng foydalangan. Ushbu asarda shoir va olimlarning kuniyalari ularning ijodiy qobiliyatlari, jamiyatdagi mavqei va shaxsiy fazilatlarini bilan bog'langan.

"Majolisun-nafois" asari misolida kuniyalarning tahlili: Kuniyalar arab tilida faqatgina nom emas, balki shaxsning ijtimoiy, oilaviy, kasbiy yoki shaxsiy xususiyatlarini ifodalovchi ma'nolarni ham o'zida aks ettiradi. Masalan, "Abu Bakr" (ابوبكر) kunyasi "bo'zqor" yoki "tuyaning bo'tasi" ma'nosidagi "bakr" so'zidan kelib chiqqan. Bu kunya shaxsning muhim fazilatlarini yoki uning oila hayotidagi mavqeiga ishora qilishi mumkin. Navoiyning "Majolisun-nafois" asarida ham bunday kuniyalar ko'p uchraydi va ular turli xil semantik funksiyalarni bajaradi.

"Majolisun-nafois" – Alisher Navoiyning o'z zamondoshlari haqida yozgan o'ziga xos bio-bibliografik asari bo'lib, unda atoqli otlar va kuniyalar o'ziga xos leksik xususiyatlari bilan diqqatga sazovordir. Masalan, asardagi shoirlar va olimlarning nomlari nafaqat ularning shaxsiy hayoti haqida ma'lumot beradi, balki o'sha davr madaniy va ijtimoiy an'analari haqida ham tasavvur hosil qiladi.

Misol uchun, asarda Abu-l-Qosim (ابو القاسم) kabi kuniyalar keltirilgan. Bu yerda "Abu" so'zi "ota" ma'nosini bildirsa, "Qosim" so'zi "bo'luvchi" yoki "taqsim qiluvchi" degan ma'noni beradi. Ushbu kunya arab madaniyatida diniy va ijtimoiy o'ringa ega bo'lib, Qur'onda zikr qilingan ma'nolar bilan bog'lanadi. Shuningdek, Alisher Navoiyning o'z asarida ushbu kunyaga ega bo'lgan shaxsning ilmiy yoki diniy mavqei ifodalashda ushbu kunyadan foydalanilgani kuzatiladi (Navoi, 1997, p.45).

✓ Kuniyalar "Majolis un-nafois" asarida quyidagi sabablar bilan keltirilgan:

- ✓ Sharaf va ehtirom – Mashhur shaxslarning ismlariga hurmat bildirib ularning kunyasi qo‘shib ishlatilgan.
- ✓ Tasnif va farqlash – Bir-biriga o‘xshash ismlar bo‘lsa, kunyalar yordamida ularni ajratib ko‘rsatish.
- ✓ Islomiy madaniyat ta’siri – Arabchadan olingan odatlar tufayli ba’zi shoir va olimlar kunya bilan tanilgan.

1. Sharaf va ehtirom bilan ishlatilgan kunyalar

Bu kunyalar shaxsning ulug‘ligini yoki hurmat bilan tilga olinayotganini bildiradi:

- Abu Nasr – Farobiy (Al-Farobiy)
- Abu Rayhon – Beruniy
- Abu Ali – Ibn Sino
- Abulqosim – Firdavsiy
- Abu Abdullah – Muhammad ibn Ismoil al-Buxoriy (Imom Buxoriy)
- Abu Mansur – Moturidiy
- Abu Hamid – G‘azzoliy
- Abu Muslim – Abu Muslim Xurosoniy

2. Tasnif va farqlash uchun ishlatilgan kunyalar

Bu turdagi kunyalar bir xil ismli shaxslarni ajratish yoki ularga xoslik berish maqsadida ishlatilgan:

- Abu Bakr – Ko‘p tarixiy shaxslarning ismi bo‘lgani uchun farqlash uchun ishlatiladi.
- Abu Ishoq – Turli olim va shoirlarni ajratish uchun
- Abu Sa‘id – Abu Sa‘id Abu‘l-Xayr (tasavvuf vakili)
- Abu Muhammad – Ibn Hazm
- Abu Hafs – Umar ibn Xattob (Islom tarixida ko‘p ishlatilgan)

3. Islomiy madaniyat ta’siri bilan ishlatilgan kunyalar

Bu kunyalar arab an‘analariga bog‘liq bo‘lib, diniy yoki tarixiy shaxslarning ismlaridan kelib chiqqan:

- Abu Hurayra – Mashhur sahoba va hadis rivoyatchisi
- Abu Yazid – Abu Yazid Bistomiy (tasavvuf vakili)
- Abu Hanifa – Imom A‘zam Abu Hanifa
- Abu Yusuf – Imom Abu Yusuf (Hanafiy mazhabi vakili)
- Abu Muslim – Diniy va siyosiy harakatlarda ishlatilgan ism
- Abu Dovud – Mashhur hadis ilmi olimi

Kunyalarni leksik jihatdan tahlil qilishda ularning tarkibiy qismlariga e'tibor qaratiladi.

Masalan:

1. Abu-l-Fazl (ابو الفضل) – "Fazl" so'zi "fazilat" yoki "saxovat" ma'nosida keladi. Bu kunya ilm-fan va donolik bilan bog'liq shaxslarni ifodalashda ishlatilgan. Navoiyning asarida bunday kunya bilan atalgan shaxslarning ilm-ma'rifatga bo'lgan yaqinligi tasvirlanadi. Ularning ismlari "fazilatli ota" ma'nosini anglatuvchi bu kunya bilan ijobiy talqin qilinadi.

2. Abu-l-Abbos (ابو العباس) – "Abbos" so'zi "jasoratli" yoki "qat'iy" degan ma'noni beradi. Bu kunya "Majolisu-n-nafois"da ijtimoiy mavqei yuqori bo'lgan shaxslarni ifodalash uchun ishlatilgan. Arab tilida "Abu-l-Abbos" kunyasi shaxsning jiddiyligi va qattiqqo'lligi haqida tasavvur beradi (Navoi, 1997, p.78)

3. Umm Salama (ام سلامة) – Ayollarga nisbatan ishlatiladigan kunyalardan biri bo'lib, "Salama" so'zi "salomatlik" yoki "tinchlik" ma'nosida keladi. "Majolisu-n-nafois"da bunday kunyalar orqali ayollarning ijtimoiy hayotdagi rolga ishora qilinadi.

Navoiyning "Majolisu-n-nafois" asarida kunyalar nafaqat arab madaniyatining xususiyatlarini aks ettiradi, balki ularning o'zbek madaniyatida qabul qilinishiga oid ma'lumotlarni ham beradi. Masalan, Alisher Navoiy o'z asarida arabcha kunyalarni nafaqat tarjima qilmasdan, balki ularning ma'no doirasini kengaytirib, turli xil o'xshatishlar bilan boyitgan. Shu boisdan, asarda keltirilgan kunyalarning semantik va pragmatik tahlili ularning kontekstdagi o'rni va funksiyasini yanada aniqlab beradi. Misol uchun, "Abu-l-Hayr" (ابو الخير) – "yaxshilikning otasi" ma'nosidagi kunya. Ushbu kunya shaxsning yaxshilik qiluvchi va saxiy inson sifatida tasvirlanishida muhim o'rin tutadi. Bu Navoiyning asaridagi shaxsiy tasvirlarning arab tilidagi ma'no qatlamlari orqali chuqurroq o'rganilishiga zamin yaratadi. Navoiyning asarida uchraydigan kunyalarning tahlili shuni ko'rsatadiki, ular bir necha semantik vazifalarni bajaradi:

- Shaxsning ijtimoiy mavqeini belgilash: masalan, "Abu Hanifa" kabi kunyalar ulug' olimlarning diniy va ilmiy mavqeini ta'kidlaydi.
- Ma'naviy mazmuni ifodalash: "Abu Yusuf" kabi nomlar shaxsning shogirdlari yoki izdoshlariga ishora qiladi.

Kunyalarning semantik xususiyatlarini aniqlash jarayonida ularning ma'nosiga e'tibor berish, shuningdek, ularni boshqa atoqli otlar bilan qiyoslash zarur. Arab tilida kunyalar odatda boshqa atoqli otlarga qaraganda ko'proq ijtimoiy va madaniy kontekstga ega. Shu sababli, kunyalar Alisher Navoiy asarlarida madaniy va adabiy jihatdan boy semantik qatlamni tashkil qiladi (Anvarov, 2011, p. 53).

Xulosa. Arab tilidagi kunyalar Navoiyning "Majolisu-n-nafois" asarida katta ahamiyatga ega bo'lib, ular muayyan shaxslarning ijtimoiy va madaniy mavqeini aniqlashda muhim manba

hisoblanadi. Ushbu kunyalarni leksik jihatdan tahlil qilish ularning semantik xususiyatlarini o‘rganish va ma’naviy mazmunini anglash uchun muhim ahamiyatga ega. Alisher Navoiy arabcha kunyalarni o‘z asarida mahorat bilan qo‘llagan bo‘lib, ularning ma’nosini boyitgan va o‘zbek adabiyoti doirasida muhim o‘rin tutishini ta’minlagan.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Al-Bukhari, M. (2001). Sahih al-Bukhari. Sahih al-Buxoriy. – Riyadh: Darussalam. Vols. 1–9. (in Arabic)
2. Al-Jurjani, A. (1992). Kitab al-Ta’rifat. – Cairo: Dar al-Kutub al-Misriyya. 310 p. (in Arabic)
3. Anvarov, O. (2011). Alisher Navoi and Arab Culture. Alisher Navoiy va arab madaniyati. – Tashkent: Fan. (in Uzbek)
4. Navoi, A. (1997). A perfect collection of works. 20 volumes. Volume 13. Majolis un - nafois. Mukammal asarlar to‘plami. Majolisu-n-nafois. 20 jildlik. 13-jild. - Tashkent: Fan. 300 p. (in Uzbek)